

"NATURFOLK" I TEORI OG PRAKSIS: SKILDRINGEN AV SAMENE OG DEN NORDLIGE NATUREN I KNUD RASMUSSENS *LAPLAND* (1907)

Fredrik Chr. Brøgger, Universitetet i Tromsø

Lapland fra 1907 er en av de første bøkene den danske polarfareren Knud Rasmussen utgav. Den er hovedsakelig skrevet på grunnlag av en måneds opphold i det nordlige Sverige hos en reindriftssamefamilie i løpet av mars 1901. I de seks årene mellom den opprinnelige lapplandsreisen og bokutgivelsen i 1907 etablerte Rasmussen seg som forfatter gjennom to bøker om polareskimoene, *Nye mennesker* (1905) og *Under Nordenvindens Svøbe* (1906), som fulgte i kjølvannet av hans deltakelse på "Den danske literære Grønlands-Ekspedition" (1902-04). Målet for Rasmussens frilansjournalistiske reise til Nord-Sverige var rett og slett, som han skriver, å være "blant Lapper" (37). Reisen ble mulig å gjennomføre delvis fordi han allerede befant seg i Stockholm og fikk ordnet seg en avtale om en artikkelserie i *Berlingske Tidende*, og delvis fordi han fikk seg forært et jernbanefrikort av sjefen for de svenske riksbaner og tilskudd til hotell fra tegneren og forfatteren Albert Engström (Barfoed, 74-75).

Bolken som Rasmussens bok åpner med og som har tittelen "Ind Over Lappmarken" (1-37), gir leseren inntrykk av å stå overfor en ren førstehånds reiseberetning. I seks små kapitler forteller Rasmussen om begynnelsen på sine opplevelser i nord og sin tur innover i det lapplandske vinterlandskap. Beskrivelsen av selve reisen er ispedd mildt sagt maleriske skildringer av folk han møter i ødeliggende stuer. Rasmussen skildrer startstedet for utfarten, en by med frost og "fejende Snefog" (7) og "Slæder, forspændt med smaa Nordlandsheste og Renner" ("Mod Vinter", 6-12); et opphold på en gjestestue på veien ("Ødemarkskroen", 13-16); ferden gjennom et forrykende uvær med hest og slede med etterfølgende overnatting på en kro ("Snestorm", 17-22); møtet med reineieren Swonni som Rasmussen har reist for å finne og deres ukes-lange ekspedisjon videre med en "karavane" med seksten pulker trukket av reinsdyr ("Swonni funden", 23-27); deres nattlige opphold i en eneboers rønne sammen med "en Finne, to Lapper og en fuld Svensker" (30) ("En Nat hos Tuorminen", 28-33); og deres endelige ankomst i vinterkvarteret til reineieren ("Teltlejren", 34-37).

Det er først på dette punktet i fortellingen at leseren til sin store overraskelse oppdager at bolk nummer to, som kalles "Solsidefolket" og som utgjør resten av boka (43-154), slett ikke fortsetter som forlengelse av førstehåndsberetningen om oppholdet hos flyttsamen Swonni og hans familie. De neste fem av de sju kapitlene som følger i denne delen representerer i stedet innføringer i forskjellige sider ved samefolkets liv og kultur som Rasmussen stort sett har hentet fra eldre skrifter og kilder fra sin egen tid: Disse fem kapitlene drøfter utbyggingen av og synet på samene ned gjennom tidene ("Historie", 45-54); "Tornelappernes" nomadiske levevis, deres ferd til den norske kysten sommerstid, og deres handel med lokalbefolkningen, samt ulikhetene mellom "Fjædlapperne", det vil si flyttsamene, og de mer fastboende "Skovlapperne" "Vore Dages Lapper", 55-68); den opprinnelige samiske mytologien, dens fabler og diktning og noaidenes religiøse riter ("En Kultur, der glemtes", 69-96, det klart lengste kapitlet, som viser Rasmussens stadig voksende interesse for urfolks

opphavlige religion, myter og sagn); gamle dagers store "Lapmarkeder" og utnyttningen av samene ved hjelp av alkohol ("Markedsorgier", 97–106); og læstadianismen og Kautokeino-opprøret (107–126). Først i de to siste kapitlene av boka er vi tilbake med Rasmussens egne førsthåndsberetninger fra sitt opphold i Lappland der han først forteller om sin opplevelse av betydningen av konfirmasjonen som samlingspunkt for dagens samer ("Konfirmationsdage", 127–141), og dernest om familielivet i den samiske vinterleiren og hans avskjed med Swonni ("Foraar", 142–154; dette sistnevnte kapitlet er nesten identisk med en tidligere artikkel som ble publisert i *Svenska turistföreningens årsskrift*, 1905, med tittelen "Episoder fra Vinterlivet i Lapmarken"). Over halvparten av Rasmussens bok består således av annenhånds stoff basert på forskjellige beskrivelser av samenes liv og levnet.

Framstillingen av flyttsamene i *Lappland* er utvilsomt farget av datidens oppfatning av urfolk, som ble karakterisert som "naturfolk" i motsetning til klodens mer fremskredne og siviliserte "kulturfolk" (som framfor alt omfattet folkene i den Vestlige verden). Også Rasmussens egne karakteristikk av reindriftssamene speiler kultur- og raseoppfatninger som var framherskende i vitenskapen på århundreskiftet – paternalistiske holdninger til urfolkens "primitive" karakter så vel som romantiske forestillinger om "de edle ville". Men Rasmussen er samtidig en ypperlig historieforteller, og umiddelbarheten og håndgripeligheten i hans egne skildringer av reisen og møtet med samene åpner samtidig, nærmest uvegerlig, for perspektiver som i en viss grad bryter med slike konvensjonelle forestillinger, hvilket er bemerkelsesverdig også med tanke på at Rasmussen bare var tjue-to år gammel da han foretok reisen. Samtidig virker det ikke som om forfatteren Rasmussen alltid er seg like bevisst spenningene som skapes mellom hans stereotype, kulturelle tankegods og hans mer konkrete, fenomenologiske framstillinger.

Det er skrevet lite om Rasmussens *Lappland*, og de fleste forskeres diskusjon av Rasmussens holdninger i boka begrenser seg til kommentarer om hans konvensjonelle visjon av samene som et primitivt folk dømt til undergang i møte med den moderne, industrielle sivilisasjon. Av den grunn er det et viktig siktemål for meg i deler av denne artikkelen å sette fingeren på alternative forestillinger som kommer til uttrykk i *Lappland* gjennom Rasmussens levde erfaringer. Selv om Rasmussens beskrivelse av samene ikke kan sies å direkte undergrave tidens fremherskende rase- og kulturoppfatninger, så er enkelte av hans skildringer av "Fjældlapperne" og Lappland så levende, konkrete og detaljerte at de likevel gnisser mot århundreskiftets vitenskapelige, etnologiske rasisme. Det er disse indre spenningene i boka som for meg gjør Rasmussens bok spesielt interessant. Framstillingen av samene i det vinterlige Nord-Sverige blir dessuten gjennom hele boka komplisert av forfatterens egen lengsel etter snø, kulde og frihet, et dypt personlig ledemotiv hos Rasmussen som har sin rot i hans oppvekst på Grønland og som forbinder nordlige urfolk – i dette tilfelle samene – med et ubundet liv hinsides den dansk-europeiske sivilisasjonens kvelende konvensjoner.

Et dødsdømt folk

Et godt eksempel på de mange brytningene i Rasmussens *Lapland* er den lille beretningen som boka åpner med, en fire-siders prolog i forkant av kapitellinndelingen. Vi kastes inn i bokas univers uten noen som helst innledning, og oppdager til vår forbauselse at denne første scenen kronologisk sett representerer endepunktet for historien vi nettopp er begynt å lese, da Rasmussen har forlatt flyttsamefamilien han har bodd hos om vinteren. Boka åpner således med slutten på selve historien, det vil si når den reisende Rasmussen nesten er nådd fram til "sivilisasjonen" igjen, "et Malmbrud" som han også referer til som "Malmberget". Leser man de håndskrevne notatene fra Rasmussens egne dagbøker fra denne turen inn i "Vildmarken" (jfr. Rasmussen 1901), oppdager man at han begynte og endte sin ferd like sør for Kiruna, i Gällivare, der også tettstedet Malmberget faktisk ligger (bygget på grunn av utvinningen av jernmalm som startet allerede i 1741, og som med jernbanens ankomst seint i 1880-årene skapte et malmrush hvis resultat Rasmussen bevitner). Det er verd å merke seg at forfatteren/fortelleren Rasmussen velger en annen slutt på sitt eget narrativ; han ender i stedet bokas plot med scenen hvor han tar farvel med leirplassen og samefamilien han har oppholdt seg hos, hvilket vil si mens han fremdeles befinner seg i Lapplands ødemarker.

I den sluttscenen som *innleder* boka er altså Rasmussen på vei tilbake fra det indre av Lapland til Malmberget sammen en same ved navn Silock som han har møtt på en liten "Lapmarkskro" og slått seg i lag med. På sin felles ferd mot "Civilisationen" renner de på ski ned kløfter og skrenter, og den detaljerte og levende beskrivelsen er verd å sitere:

Silocks Renskindskofte foldede sig i Fald om hans Lænder, og Tophuen piskedes i Vejret som af en Kastevind. Han drejede til venstre, bremsede Sneen i Røg op om sig, satte Farten op igjen i et Tilløb, sank lidt i Knæ, tog Afstød ved en Styrtning, kastede sig ut over Elv og Ur og forsvandt gennem Kløften.

Jeg fulgte etter, og da vi stod Side om Side ved Foden, var vi hvide som Fjældet selv.

Silock var en Lap, jeg havde truffet paa en lille Lapmarkskro, og da han vilde søge Arbejde ved et Malmbrud, jeg ogsaa skulde besøge, havde vi slaaet Følge; og vi blev gode Venner undervejs. Han var lille, men tætbygget, rask og smidig i halsbrækkende Stormløb; Ansigtet var sort af Baalrøg og Solbrand, og det lange Haar flagrede som forpjuskete Ravnefjer om Øjne og Øren. Naar han stod ned over de stejleste Fjælde med fremludende Hoved og løftede Arme, næppe synlig i Snehvirvlen, saa han ud som en Fugl, der sejlede med Vinden. Hen over Sletterne slog han Skistavene skiftevis ned i Sneen og lo ubehersket af Glæde over det fortræffelige Føre. Engang søgte han sig den bratteste Skrænt ud, spændte sin ene Ski af og styrtede sig ned paa eet Ben under en Latter, som fik selve de gamle Grundfjælde til at ryste. (1-2)

Både Rasmussen og Silock er nærmest ett med landskapet, "hvide som Fjældet selv", og spesielt Silocks person og atferd skildres med konkrete bilder som er hentet fra naturen: Ikke bare er Silocks ansikt merket av bålryk og solbrann, men hans lange hårtjafser er som ravnefjær, hans ferd nedover fjellskrentene ligner flukten til en fugl

med vind under vingene, og hans latter over egne kunststykker på ski er så sterk at den får selve grunnfjellet til å skjelve. Rasmussen ser Silock som legemliggjøringen av et menneske som hører hjemme i dette vinterlandskapet og viser en dyp beundring hans fysiske ferdigheter. Naturmennesket Silocks sanser er også langt skarpere enn Rasmussens: Han hører støyen fra bergverket og ser gjenskinnet av lysene lenge før sin danske følgesvenn. Men til slutt hører Rasmussen også bulderet hvis ekko "skreg gjennom de tavse Skove": "Det var Mennesket og Dynamitten, som tog Vildmarken i Besiddelse" (3).

Grensen til bebyggelsen er skarp og overgangen brå for de to skiløperne idet skiene bærer dem "ned over det sidste Fjæld til en larmende By". En siste liten bakke fører rett fra villmarken og inn i industrisamfunnet: "i faa Sekunder fløj man fra vildeste Ødemark inn i en Mægtig Civilisations Center" – fremfor alt det elektriske bergverket "med hvæsende Kæmpemaskiner, elektriske Lastvogne og Bue- og Glødelamper som straalende Glorier om Fjæld og By" (4). Overgangen kommer nærmest som et sjokk på både Rasmussen og leseren. Han kjenner det som om "Æventyret" han har opplevd hos samene "kulminerede" (3), og skildringen av byen gjenspeiler hans motstridende følelser som ikke bare kommer til uttrykk gjennom motsetningen mellom stillhet kontra støy, men også i kontrasten mellom ødemarkens fellesskap kontra byens klasseskiller. Han kommer direkte, skriver han, fra "en længere Tids omstreifende Liv blant Lapper": "Vi havde rejst sammen, sovet sammen, spist sammen, døjet ondt sammen; og det forekom mig, at jeg havde oplevet meget mærkeligt sammen med disse Naturbørn, hvis eneste Livsbetingelse netop er de store Vildmarker, som Civilisationen endnu ikke har lagt under Aaget" (3). Den stadige understrekningen av ordet "sammen" bærer ikke bare bud om troverdigheten i hans fortelling, men om den sameksistensen han opplevde i ødemarken, og som jeg kommer tilbake til senere i denne artikkelen. Malmbyen, derimot, vitner om økonomisk makt og sosiale ulikheter med sin "straalende Række moderne Administrationsbygninger" og sine "op ad Fjældskraaningerne Direktør- og Ingeniørboliger knejsende som smaa Jagtslotte" (3-4). Men selv om Rasmussens ører blir fylt av malmbruddets larm og hvesing fra gigantiske maskiner, møter blikket hans samtidig verkets lamper som kaster "strålende glorier" både over fjellnaturen og bebyggelsen. Sivilisasjonen oppleves som frastøtende og tiltrekkende på en og samme tid.

Også Silock, viser det seg, blir gjenstand for Rasmussens blandete følelser. Neste morgen bruker Rasmussen lang tid på å finne ham. Silock har ikke sovet på noe losji, han har i stedet ligget hele natten full i en snøfonn. Atter en gang er det for Rasmussen som om et eventyr han har opplevd i ødemarken, brister mot sivilisasjonens harde virkelighet. Den fulle Silock blir symbolet på samenes uavvendelige skjebne i møtet med Vestlig kultur, og akkurat som Silock er samene som naturfolk dømt til å gå i oppløsning:

Det var Ilddaaben til det nye Liv blandt de nye Kammerater. Han sad i Sneen og lo fjottet og dumt op imod mig; hans Øjne var røde, og Koften modbydelig overspyttet.

"Inte brådtom, inte brådtom," (ganske langsomt) vrængede han ustandseligt hen for sig.

Det var resterne af min raske Kammerat fra Fjældene og de store Snemarker, – Silock, der kunde flyve som en Fugl og springe som et sultent Rovdyr.

Og med eet var det, som om Gaarsdagens straalende Æventyr brast. Nu forstod jeg Introduktionen til Malmbergbyens Virvar: Vildmarkernes Ekkoskrig, da Dynamitten tordnede sin Dødsdom ud over Lappernes Land.

"Inte brådtom." Nej, kære Silock; men det vil ske lidt etter lidt: Renflokkene vil svinde, og dine Venner vil dø sammen med deres Ødemark. Silock, dit Folk er dødsdømt . . .

Der er Krig nu i Lapmarken, og de kæmpende er to Kulturer. Og det nye maa sejre, fordi det bærer Fremtiden i sig.

Men enhver Sejr gaar over Lig. Lapperne vil trænges i deres eget Land og vige med de dødsdømtes stille Resignation for de nye Mennesker, der stormer frem med Jernbaner og Dynamit. (4-5)

Historien viser jo at Rasmussen så langt har tatt feil i sin spådom. Heller ikke alle skribenter i første delen av det 20. århundre delte hans syn. I sluttlinjene til en liten bok med tittelen *Lapparna: Deres kultur och arbetsliv* fra 1932, erklærte Björn Collinder at det knapt skulle finnes noen grunn til "att anta att renskötseln skulle behöva upphöra att finnas till i norra Skandinavien, även om fjäll-lapparna bli delaktiga av tidens folkbildning och skaffa sig symaskiner, mausergevävar och Zeusskikare" (70). Og selv om – i de over hundre årene som er gått siden Rasmussen skrev sin bok – den samiske kultur i Norden må sies å ha tapt noe av sitt opprinnelige særpreg i sitt møte med kristendommen og moderniteten (for ikke å snakke om de norske myndighetenes systematiske fornorsking), så har den samtidig forskanset og fornyet seg, reinsdyrsflokkene er fremdeles ikke svunnet hen, og samene har på ingen måte, aller minst i kjølvannet av Alta-aksjonen i Norge, veket "med de dødsdømtes stille Resignation". Men når Rasmussen i 1907 gav uttrykk for disse dystre undergangsutsiktene på samenes vegne, gjenspeilte han først og fremst den fremherskende forestillingen ved århundreskiftet om at urfolkens kultur var skjebnebestemt til å måtte vike for utviklingen og fremskrittet. Som Kirsten Hastrup bemerker, var det møtet med samene "der først får ham til at opfatte det som en kamp, naturfolkene er dømt til at tabe" (90). Rasmussen spådde en lignende undergang for inuittene i et kjent essay fra 1920, "Tanker om Grønlanderne i Fortid og Fremtid", nemlig at grønlandernes ferd mot den moderne verden var nødt til å gå "over deres egen Races Lig" (19).

I "Lapmarken" vil således sivilisasjonen etter Rasmussens mening gå seirende ut av krigen mellom de to kulturer, den samiske og den vestlige. I denne artikkelen er det likevel ikke det faktiske, historiske dramaet ved en slik "krig" som opptar meg, men brytningene i Rasmussens eget sinn i møtet med reinsdyrssamene. Disse diskrepansene er nok dypt forankret i Rasmussens eget livsløp. I Rasmussens dagboksnotater fra sin senere tur til Lappland (Karesuando og omegn) i januar-februar 1906 får man et glimt av hans tanker om egen identitet på den tiden: "jeg splittes af mine to Naturer – eller rettere to Racer strides om min Personlighed og har givet den hvert sit Præg. 1) den europæiske (ikke danske), 2) den eskimoiske. Selv tror jeg, at jeg er mere Eskimo end Europæer" (Rasmussen 1906, 101 [blad 50]);

også gjentatt ordrett i hans brev til Ellen Hallas (senere Forchhammer), se Forchhammer, 31). Hans tvenne europeisk-grønlandske bakgrunn bidrar nok vesentlig til hans vekslings mellom å se samene utenfra og innenfra, mellom å oppfatte dem som objekter og subjekter. Hans bok er en slående blanding av stereotype erklæringer om disse (primitive og ubundne) naturbarns karakter og hans egne empatiske vitnesbyrd om deres liv.

"Fjældlappen" Swonni

"En frisk Vinterdag", skriver Rasmussen i *Lapland*, "stod jeg i den By i Lapmarken, hvor Jernbane og Civilisation stopper op" (7). Både i Gällivare-området og på veien innover i Sameland møter Rasmussen sterke fordommer mot det folket han har reist for å finne og lære å kjenne. En skredderkone spør hoderystende om han virkelig vil opp "til Saadanne Mennesker" og peker på en tannløs og illeluktende "Fattiglap" som tigger mat i kjøkkenet (9). Og en "Finnepige" på et gjestgiveri lenger nord er full av forakt fordi Rasmussen har forlatt sitt "gode, lune Hjem der langt Syd paa, blot for at stifte Bekendtskab med en sølle Lap; – 'for Lapperne, de var nu bare nogle dumme Svin'" (21). Slike utsagn er grove versjoner av mer allment aksepterte og utbredte holdninger som Rasmussen har funnet i svenske og norske bøker om samene og deres historie som han referer til som "et Net av indsnørede Fordomme, der er betegnende for det civiliserede og vedtægtsbundne Samfunds Syn paa alle frie Naturfolk. Man søger aldrig Forstaaelse, hører løst og fast om Vildskab og Raahed og fælder pjattede Bedsteborgerdomme uden Spor af Forudsætninger [...]" (49).

Rasmussens skildring av Swonni, reineieren som han reiser sammen med i over en uke for å nå fram til hans vinterboplass, står i sterk kontrast til det overnevnte:

Ole Jonsson Swonni var et halvhundrede Aar, lille og bredskuldret, med et for Lapper usædvanlig skarpskaaret Ansigt, der var halvt dækket av Haar og Skæg. Smuk var han ikke. Forhaaret hang ned som Gardiner paa begge Sider af Næsen, helt ned til Munden omtrent; hans ene Øje var blindet, Kinderne indfaldne og magre, og Panden foldede sig op i Rynker som Bølgeblik. Men der var noget saa kammeratligt og godmodigt i hans Maade at behandle mig paa, at jeg hurtigt kom til at synes om ham. (24)

Selv om Swonni beskrives som en typisk flyttsame, er det lite som ellers er stereotyp ved karakteriseringen av ham. Han er individualisert i boka som et sjenerøst, kyndig og humoristisk menneske. Sitt skamferte ansikt gir Swonni selv senere en generell forklaring på en marskveld mens de fremdeles hygger seg i lavvoen: "Du maa ikke tro [...] at vi altid driver Tiden saa mageligt hen som nu. Du ser, at vi alle er skrabede og stygge i Ansigtet; det er Frost, som har bidt sig fast i Huden, og Snestormen, som har pisket alle disse Rynker ind" (144). Når Rasmussen etter deres første møte ledsager Swonni og hans "karavane" av reinsdyr med seksten vellastede pulker innover i ødemarken, er Swonni fremfor alt forbundet med lys, snø og (mot kvelden) ildstedets varme:

Den lille, pelsklædte Lap blev næsten borte i sin Snebaad; man saa blot den store, toppede Mössa stikke af mod Sneen, der perlede rundt om Pulkens Stævn. Renerne sprang tavse af Sted med de tunge Takker svingende i Luften; deres dampende Aande lagde sig som et Rimdække over deres Pels, og Solen kastede glitrende Glans over de isvundne Haar.

Mod Aften gjorde vi Holdt i en Skov [...] Lejrstedet var omgivet af tætstaaende Træer, der ganske tog af for Vinden. Ilden flammede derfor roligt og klart op mod Aftenhimlen og kastede Skær langt om sig. Strejflysene faldt helt ind over den bedende Renflok. (26-27)

Bildet med snøbåten bidrar til å gi inntrykk av en nærmest arketyrisk reise. Snøen som "perler" rundt "stavnen", rimet som glitrer i reinsdyrpelsen i solskinnnet, og gjenskinnet av flammene fra bålet blir sterke uttrykk for levende liv i en verden av kulde, og gjør at ferden dessuten får et purt og nesten sakralt preg ved seg. Når de nærmer seg Swonnis "Teltlejr", kappspringer trekkreinene om å komme først, men "[i]nde i Skoven var der stille og lydt som i en stor Kirke" (35).

Rasmussens annenhånds utredninger om samenes historie og kultur

Moderne lesere av Rasmussens bok kan lett bli temmelig skuffet – iallfall ble undertegnede det – over at Rasmussen forteller relativt lite fra sitt opphold på vinterboplassen til reineieren Swonni og hans familie, f.eks. om dagliglivet deres på boplassen og deres forestillinger. Rasmussen har nok ennå ikke utviklet seg til å bli den folkelivsgransker og etnografiske vitenskapsmann som vi møter i hans senere bøker om grønlanderne, for ikke å snakke om i hans beretning om inuittene på den tre år lange sledereisen 1921-24 gjennom Nord-Canada og Alaska, hvor han samler inn et uvurderlig og omfattende materiale fra sine urfolksinformanter. Men den mest opplagte grunnen til at Rasmussen skriver så lite fra den samiske boplassen er nok at han ikke kan språket, og at reineieren Swonni er den eneste som i en viss grad kommuniserer med ham på skandinavisk. Mesteparten av Rasmussens redegjørelser i boka om samenes historie, liv og anskuelser har han som nevnt vært nødt til å ta fra tatt fra andre, ikke-samiske kilder, ikke minst fra tidligere litteratur. Men på den tiden da Rasmussen skrev boka, var det såpass smått med kjennskap til samisk kultur at også hans annenhånds utgreiinger sikkert ble opplevd som interessant stoff – av en som tross alt hadde bodd en stund hos svenske flyttsamer. (Johan Turis verk, *Muittalus samid birra / En bog om lappernes liv*, med dansk oversettelse av Emilie Demant, kom først ut i 1910, tre år etter utgivelsen av Rasmussens bok.)

I dag har vi utvilsomt tilgang til langt mer utførlige og autoritative kilder om de generelle emnene som Rasmussen tar opp i sine fem annenhånds kapitler, enten det nå gjelder samisk historie og mytologi eller Læstadius' moralske og religiøse vekkelse av den samiske befolkningen på midten av 1800-tallet. Derfor har nok disse fem kapitlene mistet mesteparten av sin betydning som opplysende framstillinger av samisk historie og kultur. Likevel kan det være interessant å merke seg Rasmussens egne fortolkninger og vektlegging av bestemte faktorer, for eksempel hans overbevisning om at det fremfor alt var "et tøjlesløst religiøst Vanvid" (114) som var drivkraften bak "Kautokeino-Bevægelsen" (Kautokeino-opprøret) i 1852, snarere enn de store sosiale og økonomiske ulikhetene samt prestestandens bidrag til

brennevinshandelen.¹ Sett i lys av både det faktum at han brukte Sophus Tromholts bok *Under Nordlysets Straaler* fra 1885 som sin hovedkilde (jfr. Tromholts kapittel "Rædselsperioden i Koutokæino"), og det faktum at det ikke fantes særlig litteratur på den tiden som så konflikten med samiske øyne, så er kanskje ikke Rasmussens konklusjoner så veldig overraskende. Når han oppsummerer utbyttingen av samene gjennom hundrevis av år i Skandinavia, er det likevel ikke den minste tvil om hvor hans sympati ligger: "Først kaster man sig over et stiltfærdigt og fredssommeligt Folk, udsuger og mishandler det, dræber deres Mænd og skænder deres Kvinder; og siden bebrejder man dem Mangel paa Tillid og Kærlighed! [...] Tilbage havde han [Lappen] kun sine Guder. Og dem tog Missionærerne" (53, 54).

De indre spenningene i Rasmussens egen beretning: Naturfolk i teori og praksis

For denne artikkelens vedkommende er det likevel det begrensede stoffet der Rasmussen skriver om sine egne opplevelser blant "Fjældlapperne" i Nord-Sverige som har størst interesse, ikke minst fordi de røper spenningene i Rasmussens eget sinn mellom datidens utbredte oppfatninger og hans egne, personlige erfaringer og synspunkter. Naturfolkene ansås på den tiden for å tilhøre menneskehetens barndom (i motsetning til de modne, høyt utviklede og rasjonelle kulturfolkene). Selv etnografen Kaj Birket-Smith som fulgte Rasmussen på den første delen av hans berømte sledereise i begynnelsen av 1920-årene, skriver så sent som i sitt to-bindshovedarbeide *Kulturens Veje* fra 1941-42 om det "barnlige Træk" hos naturfolkene, at "aandelig Træthed hurtigt intræder ved ethvert regelmæssigt Arbejde, som ikke bæres oppe av særlige Følelsesmomenter" (44). Selv om *Lapland* tar tydelig avstand fra rasismen og nedlatenheten overfor samene som Rasmussen møter blant folk på sin reise, så er hans intellektuelle anskuelser naturligvis ikke kjemisk fri for datidens paternalistiske innstilling overfor urfolkene. Rasmussens holdninger til samene er tvetydige: Mens han lovpriser flyttsamenes frie liv i naturen, så tillegger han dem samtidig enfoldige og naivistiske egenskaper. Som Svein R. Mathisen påpeker, var samene ofte betraktet som "naturens barn" i to svært motstridende betydninger:

From one point of view, the Sámi represents the authentic and unaltered picture of man living in close contact with nature, the "noble savage". On the other hand, they represent "ignoble savages"; irresponsible "children of nature" much in need of paternalistic guidance from ruling majorities, who tend to see themselves as representing higher levels of civilization. (24)

Slikt tankegods finner man som sagt også i Rasmussens skildringer. Flyttsamene karakteriseres i *Lapland* som "Vildmarksbørn" (128) og som "lunefyldte Mennesker, som ser Lykken i at følge en Stemning" (55) ("Intet binder dem til bestemte Steder, og Renerne springer med, hvor det saa bærer hen"). Et slikt synspunkt kommer aller tydeligst fram når Rasmussen prøver å forklare grunnene til at så mange samer

¹ At ekstreme klasseforskjeller og sosial nød også var viktige årsaker til Kautokeino-oppstanden, kan faktisk leses rett ut av Høyesteretts stadfestelse av de strenge straffene og det samfunnsmessige sprengstoffet som lå i saken: "den laveste Klasse i Samfundet over en stor Deel af den civiliserede Verden utbredte higen efter endog med Vold og Magt at nedbryde alle naturlige Skranker mellem sig og de høiere Staaende, og dermed fremtvinge en Lighed, som vilde tilintetgjøre al Civilisation [...]" (Sitert i Hætta, *Samene. Historie - kultur - samfunn*, 45.)

umiddelbart lot seg rive med av Læstadius' dommedagsprekener. Selv om Rasmussen også peker på den positive innflytelsen læstadianismen hadde på samenes dagligliv, så er han svært skeptisk til læstadianismens emosjonelle og utagerende karakter, nettopp fordi han først og fremst definerer samene som et naturfolk hvis kultur og vesen er direkte skapt av naturens krefter som omgir dem. Han viser i den forbindelse til samenes "let fængelige Sind" (109) og innflytelsen fra deres arktiske omgivelser:

"Den lange, triste Polarnat og den lysvældende Sommer formede netop Karakterer, der var tilbøjelige til Overdrivelser. Og paa disse Mennesker, som ingen Kritik besade, som blot holdt deres modtagelige Sind annammende frem og lod den stærke rejse deres Fantasi, – maatte Læstadius's aandeligt voldtagede Domstaler virke ubehjelpeligt knusende. [...] hans Vækkelsesmøder giver os et betydningsfuldt Bidrag til Forstaaelsen af primitiv Aand og Fantasi" (111).²

Her trer århundreskiftets skille mellom primitive og siviliserte raser klart fram i Rasmussens bok.

I kjølvannet av bokas generelle, annenhånds bolker om samenes kultur og historie – og som en kontrast til omtalen av læstadianismens sekteriske og emosjonelt voldsomme karakter – inkluderer Rasmussen som nevnt et kapittel om en kirkelig konfirmasjon som han selv overværer i det samiske området. De gamle dagers markedsorgier er etter Rasmussens mening nå blitt direkte erstattet av de oppbyggende konfirmasjonsdagene, som likevel har en sammenlignbar sosial funksjon ved å samle samer fra fjern og nær for å feire begivenheten. De konfirmasjonsscenene han overværer, er beskrevet i nærmest ideelle og mønstergyldige vendinger. Sameungdommene er "samlet om den lysende Arne med Bibelhistorier, Salmebøger og Katekismer i Skødet" og "læser højt i Munden paa hinanden [...] saa hele Rummet blir et syngende, summende Virvar [...] (130). Ikke noe sted i denne konfirmasjonstiden, skriver Rasmussen, "er saa bestormet som Præstegaarden" (132), folk kommer og går, "en stadig kogende Kedel udøser til Overflod den sorte Drik, som er deres uskyldige Lidenskab", og det hender "næsten aldrig, at nogen drikker sig fuld" (133). Kirkeklokkenes klang på selve konfirmasjonsdagen "smeltede ud fra Klokketaarnet og lagde sig som Sang over den

² I tillegg til samenes lettpåvirkelighet som naturbarn peker også Rasmussen på deres tidligere tro som en viktig faktor i deres vekkelse under læstadianismen: "Denne Voldsomhet i Hengivelsen var noget, som stemte godt overens med Lappernes hele Naturel. Disse forkvaklede Naturbørn trængte netop til at skaffe al deres ufordøjede Religiøsitets Luft; og den Vildskab, som her ligefrem var paakrævet, har sikkert bekommet dem som en velkommen Fortsættelse af deres gamle forbudte Hedenskab, der netop under Noaidernes Trolddomskunster havde budt dem slige ubeherskede Ekstaser" (110-11). Selv om Guttorm Gjessing i kapitlet om "Læstadianismen som nasjonal frigjøringsrørsle" i boka *Norge i Sameland* (1973) sier at litteraturen ikke gir "noen melding om virkelig masse-ekstase i den gamle sjamanismen" og at "masseopphisselsen later til å være mer markert [i læstadianismen] enn i sjamanismen", så påpeker han likevel forsiktig at ekstasen er "et generelt drag i sjamanismen over hele det sirkumpolare området, slik at her er åpenbart uløyste religionssosiologiske problem" (87). (Gjessings hovedpoeng er likevel at for samene ble læstadianismen opprinnelig "ikke bare religionen for en desintegret sosial minoritet, men for en undertrykt nasjonal minoritet" [89], og derved også en motstands- og opprørsbevegelse.)

lille Kirkeby, der laa halvt skjult i Sne og Is" (134), og inne i kirken gikk dernest presten "talende og spørrende fra Stol til Stol og fik dem [konfirmantene] skiftevis til at glimre med et Skybrud av Skriftsteder". Når Rasmussen oppsummerer livet som utfolder seg på kirkestedet, dukker samtidig barnebildet opp igjen: "Overalt hersker den meste harmløse Stemning, der med en ganske egen Virkning giver de brogede Folkelivsbilleder sit muntre, barnligt løsslupne Præg" (133-34). Naturbarnlighet og kristendom synes i denne forbindelse slett ikke å være motsetninger, snarere tvert imot.

Men spenningene i Rasmussens beskrivelser slår i alle retninger. Midt oppe i hans uforbeholdne lovprisning av scenen der folk strømmer til Guds hus på konfirmasjonsdagen, dukker det opp et merkelig bilde av selve inngangen til kirken:

Dørene rundt om [på stedet] sprang op, og festklædte Mennesker spredte sig ud over Snemarkerne. De kom fra alle Kanter og løb sammen ude paa den brede, nedtraadte Vej, der førte op gennem Byen. Den sorte, bølgende Strøm bugtede sig op mod den lille, venlige Kirke, der syntes at suge dem til sig. Kirkedørene sloges op, Orgeltoner blandede sig i Klokkesangen, og hele Menneskehavet forsvandt ind i Kirken. Det var som et Jættegab, der aabnede sig og slugte et ringe Menneskeoffer, som bragtes det. (134)

Her er det ikke den samiske befolkningen, men kirken selv – selve symbolet på sivilisasjonen – som beskrives med svært motstridende formuleringer. Alt synes i utgangspunktet harmonisk der de festklede folkemassene strømmer til kirken mens orgeltonene og kirkeklokkesangen smelter sammen. Det at bygningen er liten og vennlig, synes å forsterke det nærmest uskyldige, forekommende og harmløse inntrykket av kirken. En litteraturfortolker som meg selv kunne kanskje vært fristet til å bli litt foruroliget ved at folk samles på "den brede, nedtraadte Vej" og ikke på den smale sti, men jeg slår meg likevel til ro med at dette kanskje ikke er ment symbolsk, at det kun er uttrykk for Rasmussens konkrete dokumentarisme: Slik så tråkkene ut der folk vandret, og det at folkemassen buktet seg som en sort slange mot den hvite snøen, er sannsynligvis ikke ment som en hentydning til noe slags paradoksalt syndefall. Men bildet av de åpne kirkedørene som et *jettegap* som sluker samene som sitt *menneskeoffer* er uten tvil ytterst symbolsk og så ukonvensjonelt at det er nødt til å være bevisst, hvor mye forfatteren Rasmussens billedskapende evne enn løper av med ham. Hva i all verden kan han ha ment med en slik simile? Synes ikke dette besynderlige bildet å slå beina under den harmoniske scenen som prestesønnen Rasmussen selv har bygget opp? Blir det ikke direkte ironisk å sammenligne inngangen til den kristne kirken med gapet til et hedensk vesen som i norrøn mytologi tilhører naturens utemmete villskap og kaos? Er det da kirken selv som paradoksalt er voldsaktøren her, som misbruker sin makt ved å ødelegge naturfolket som det sies å frelse? Kanskje er det ofringen av samefolkets egen kultur som i et nøtteskall dramatiseres i dette bildet, uansett om Rasmussen i det etterfølgende fortsetter å lovprise konfirmasjonsscenen?

Bildet utløser mer spørsmål en svar, men det føyer seg utvilsomt inn blant Rasmussens mange motsetningsfylte karakteristikk av den moderne sivilisasjon på

den ene siden og den samiske kultur på den andre. Han skildringer er ofte mangetydige. Når Rasmussen for eksempel beskriver samene som "Børn av en stor Natur og et ubundet Liv" (95), røper ikke dette kun nedlatenhet; denne siterte formuleringen dukker opp i hans diskusjon av samiske sagn og er samtidig uttrykk for hans genuine beundring av samene som et naturfolk: "De er djærve i deres Voldsomhed, hjertelige og uforbeholdne i deres Udbrud, dristige i deres Fantasi" (95). Hans respekt for samisk liv og levnet og hans kritikk av den såkalte sivilisasjonen er to sider av samme mynt. Hans tidvise identifikasjon med flyttsamene i Nord-Sverige går nok langt dypere enn konvensjonelle tanker om naturfolkens vitalisme vis-à-vis den moderne *fin-de-siècle*-kulturens livstretthet. Den speiler samtidig Rasmussens egen, dypt personlige lengsel etter et liv i naturen, noe som delvis skyldtes hans oppvekst i Grønland og som løper som en rød tråd gjennom alle hans skrifter. Det er nettopp denne nære forbindelsen mellom hans egen biografiske tilknytning til naturen og hans aktelse for "Fjældlapperne" som jeg avslutningsvis vil fokusere på.

Et vinterens og frihetens folk

Rasmussens avstand til dansk natur og kultur er fremhevet i det første kapitlet i *Lapland*, "Mod Vinter": "Den, som ikke elsker Vinteren, har aldri oplevet den." Og da snakker han altså ikke om "en Smule Sne, som smelter, før den endnu har faaet Jorden dækket" eller "en Tid, man slæber sig igennem, udelukkende i Haabet om en bedre Tid, der skal komme, i Længselen efter Foraaret [...]" (7). Den som kjenner Vinteren, skriver Rasmussen,

ved, at det er en Aarstid, hvor man glemmer alle andre; og den, som i Sandhed har oplevet den, kan aldrig glemme den. Han kommer til at føle den i Slægt med det stærke i sig selv; og kommer han Syd paa, hvor man ikke ved noget af Vinter, vil han en skønne Dag slaa alle Hindringer over Ende og styrte Nord over; og han hviler ikke, før han er naaet op til Nordlysene og Fjældene, Sneen og den stærke Kulde. (7)

Det er noe profetisk over disse linjene, ikke fordi Rasmussen nå har realisert sin higen etter vinter ved å reise opp til Nord-Sverige, men fordi han stadig følte seg nødsaget til å "styrte" nordover i resten av sitt liv. Ikke noe sted i *Lapland* skriver Rasmussen direkte at han vokste opp på Grønland som barn, men det er nærmest umulig for den informerte leser av boka ikke å gjenkjenne den dype lengselen mot det nordlige, som banket i Rasmussen hele livet igjennom. For ham representerte Danmark på mange måter den konvensjonelle sivilisasjonens lenker, mens vinterens land lokket med løfter om et mer intenst liv, som satte mennesket i nærmere kontakt med sin egen indre styrke. Som han selv sier det det første kapitlet i *Lapland*:

En frisk Vinterdag stod jeg i den By i Lapmarken, hvor Jernbane og Civilisation stopper op. Det var Vinterlængsel, som havde drevet mig hjemmefra, og nu var jeg, hvor jeg vilde. Og jeg følte det haandgribeligt nok: Det stærke, hvide Lys sved i Øjnene, Frostens bed min Næse hvid, og et fejende Snefog, der skjulte Omegnen i Byger, fikk mig til at snappe efter Vejret. (7)

Vinteren svir og biter og får en til å snappe etter pusten: For Rasmussen er vinterens landskap og naturkrefter nettopp det som får ham til å føle seg våken og levende. Det er ingen tilfeldighet at Kirsten Hastrup gav sin 750-siders biografi om Rasmussen tittelen *Vinterens hjerte* (2010). Som hun selv skriver i avslutningen på sin bok, "Knud Rasmussens værk drives frem af et hjerte, der banker i takt med vinteren. Set fra sit fangenskab i den danske gymnasieskole er det både den grønlandske sommer og vinter, han tænker tilbage på som indbegrebet av frihed og bevægelighed [...]" (713).

Når Rasmussen har kommet fram til boplassen til reinsamen Swonni, avløses hans personlige narrativ som sagt av flere generelle kapitler om samenes historie, liv og kultur. Men i forkant av disse dikter Rasmussen sitt eget lille sagn om menneskets tidligste historie: "Der var engang en Tid her paa Jorden, da der var mindre Visdom og mer Lykke til. Menneskene var mer enfoldige og mindre fornuftige end nu, og man fortæller, at de levede Livet for Livets egen Skyld" (43). I tidenes morgen var det tydeligvis ikke den moderne rasjonalitet som var i høysetet; her hersket i stedet enfoldighetens velsignelse. Blant disse tidlige menneskene var det et ord, skriver Rasmussen, som "løftede sig som et Livsraab", og den som ropte det, "hørte Sejrsklange om sig og fornåm en jublende Tørst efter Liv" (43): "Man kaldte Ordet Frihed og sagde, at det var Gudernes Faddergave til alle dem, der fik Livet" (44). Rasmussens lille eventyr blir selvsagt til en versjon om det tapte paradiset, om et syndefall, der folk etter hvert trodde seg "klogere end de gamle Guder". Deres slekter ble dermed rammet av "aandelig Trældom". Likevel var det noen få, som i sin uskyld ikke skjønnte "at Livet kunde leves uden Frihed" og som "flygtede bort til Verdens yderste Grænser for at dyrke deres Guder i Fred": Men når menneskene oppdager dem, "kaster de sig rovglubske over dem, som de foragtelig har kaldt vilde Naturfolk . . ." (44).

Dette personlige "sagnet" introduserer Rasmussens generelle kapittel om samenes historie. Hans myte er selvsagt arvegods fra 1700- og 1800-tallets forestillinger om "den edle ville" som ikke var ødelagt av sivilisasjonen og som levde et liv i frihet i harmoni med naturen. Denne romantiske primitivisme-visjonen var slett ikke uforenlig med vestlig kolonialisme. Det er likevel et sentralt poeng for meg i denne artikkelen å påpeke at Rasmussens identifikasjon med samene er mer enn et uttrykk for tidens lengsel mot en slags opprinnelig uskyld. Som jeg allerede har antydnet, er det Rasmussens nære fortrolighet med – og forkjærlighet for – kulturer skapt av snø og kulde som er drivkraften bak hans personlige identifikasjon med samene.

Når Birket-Smith i *Kulturens Veje* prøver å definere naturfolkenes karakter, understreker han umiddelbart at det ikke finnes mennesker i noen "ren Naturtilstand," og at urfolksamfunnene også representerer komplekse kulturer, men at naturfolkene samtidig likevel kan karakteriseres som "Folkeslag, som i deres Liv staar Naturen nærmere end vi, er mere umiddelbart afhængige af den" (42). Denne mer direkte avhengigheten av naturen hos naturfolkene, selvopplevd hos Rasmussen, blir i hans øyne uttrykk for en type frihet snarere enn en begrensning. Et strengt liv der man måtte stole på egne krefter og ferdigheter for å overleve under vanskelige naturforhold, var for Rasmussen selve nøkkelen til det enkelte menneskets følelse av

selvstendighet og egenverd, noe han finner først og fremst blant vinterens folk. Etter at Swonni en kveld har fortalt om en ulvejakt da han og broren var unge, da de kjempet en kamp på liv og død med en stor ulv og nesten omkom i en snøstorm, ser han seg rundt blant tilhørerne: "Mindet om gamle Bedrifter havde faaet hans Blod til at rulle raskt og havde lagt ham fængende Ord paa Læben; hans lille, undersætsige Legeme svulmede af Kraft" (148-49). Det er nettopp denne kombinasjonen av sjælelig og fysisk styrke som Rasmussen føler blir vekket i striden med naturkreftene, og som han dras mot. Swonni er på sin side rask med å avfeie at jaktopplevelsen hans representerer noe enestående, han husker den mest, sier han, fordi det var hans første møte med ulven: "Naa ja, hva"? Et Par Døgn i Sneestorm, gennemfrossen i Tøjet, uden Mad! Om det blot er vel overstaaet, saa regner vi Fjældfolk det saamend ikke engang for saa meget, at vi gider prale af det." At slike livsintensiverende opplevelser er dagligdags for flyttsamene, øker Rasmussens beundring: "De vil ikke vedkende sig Strabadser af nogen Art, og ler kun af alt det, som vilde bryde os andre isønder" 149).

Rasmussen feirer på ingen måte bare enkeltmenneskets feider med vær og vind og ville dyr. Akkurat som i beretningen om hans egen store ekspedisjon tvers over det nordligste Amerika, er det særlig vekslingen mellom et hardt fysisk liv og den kollektive samlingen omkring arnen om kvelden som lovprises i *Lapland*, som for eksempel i bokas sluttscene som ble nevnt ovenfor:

En Times Tid før man lægger sig til at sove, falder Hovedmaaltidet: det kogte Renkød, og Aftenkaffen plejer saa i Regelen at samle hele Lejren. Har man noget at tale om, bliver man liggende en god Stund ved den brændende Ild, smaasnakkende, til Søvnen driver hver til sit.

Den Aften havde vi fraadset i Ungrenkød og slubrede nu den fedtglinsende Lapkaffe i os. Piberne kom frem, og min Ven Swonni satte sig til Rette i en Dyng Renskind: han havde lovet at fortælle om en Ulvejagt fra sine unge Dage. (145)

For Rasmussen er det ikke minst den sterke sanseligheten ved et liv i naturen som tiltrekker: nytelsen av ildstedets varme, fråtsingen i "Ungrenkød", "slubringen" i den "fedtglinsende Lapkaffe" og småpratene og den fredelige piperøykingen som avslutter kvelden.

Samtidig finner han stor glede i det nære sosiale fellesskapet som skapes i en lavvo, akkurat som han senere i livet stortrives i inuittenes igloer på sine ekspedisjoner. Når Rasmussen tar seg en tur ut for å beskue det vakre nordlyset den kvelden, kikker han seg tilbake på lavvoene som "straalede i festligt Lys som store, gennemsigtige Illuminationslamper, der var sat ud i Skogbrynet" og lytter til mennenes latter, jentenes fnisen og barnas "joikende Sang": "Der strømmede ud deroppefra en velsignet Overflod av godt Humør og hyggeligt Velvære; – nu lo de igjen deroppe, og Munterheden ledsagedes av Koppeklirren. De havde min Tro sat en frisk Kedel Kaffe over Ilden igjen!" (150). Beskrivelsen av scenen nærmer seg ren apoteose, men det er nettopp overfloden av gemyttlighet i det enkle, nære samvær som taler så sterkt til Rasmussen.

Til slutt blir han tilbakekalt av Swonni, for nå "skulde man til Ro deroppe":

Det var et simpelt Sovekammer. Paa den ene Side af Ildstedet laa Ægteparret og de mindste Børn; mig havde man anbragt øverst paa den anden Side. Et Stykke fra mig laa Pigen og Swonni's ældste Datter; hun laa med et tørret Stykke Renkød i Haanden og sang i Søvn.

En Hund sneg sig ind og lagde sig over mine Fødder som en varmende Dyne. Over mit Hoved havde jeg hele Nattehimlen, Stjernene og Maanen gennem Røghullet, og Skovens mørke Omrids tegnede sig gennem Teltdugen. Ingen Støj, ingen Lyd noget Sted, kun de sovendes søvndyssende Aandedrag. (152-53)

Denne lavvo-scenen skaper et inntrykk av et lunt menneskelig fellesskap og en overveldende nærhet til naturen på en og samme tid, som understrekes ved kombinasjonen av menneskenes søvndyssende pust, naturens store taushet, skogens omriss gjennom lavvoduken, og hunden som legger seg som en dyne over Rasmussens føtter. Her blir samtidig mikrokosmos og makrokosmos knyttet sammen gjennom røykhullet, og antyder at menneskene på den lille boplassen lever i langt nærmere kontakt med universets velde enn det støyende samfunnet Rasmussen kommer fra.

Men det er i siste instans *friheten* Rasmussen fornemmer ved denne type tilværelse som er vesentligst for ham, og som han setter i direkte motsetning til det moderne livs trelldom. Dette kommer tydelig fram når han står utenfor og betrakter nordlyset før Swonni kaller ham inn, og denne passasjen er derfor verd å sitere i sin helhet:

Nordlysene legede. De voksede og tog af, fløj gennem Rummet som en straalende Farvesymfoni i flyvende Ustadighed. Og naar de foldede sig ud over Skovhorisonten og Lappernes Telte, var det, som om de vilde overvælde mig fremmede, civiliserede Menneske med en flammende Apoteose af Nomadefolkets frie Naturliv.

Men hørte ikke ogsaa mine lykkelige Venner deroppe netop hjemme mellem disse Vildmarkens tavse Gaader, og havde de ikke selv taget disse hemmelighedsfulde, flyende, skiftende Nordlys's Natur i sig? Og jeg kom til at tænke paa dem derhjemme. De mindede mig om Eremitkrebsen i Havet. Den lever det første og korteste Stadium af sit Liv frit om paa Æventyr i det store, dybe Hav. Men naar den har naaet en vis Grad i sin Udvikling, overvældes den af Fornuft, fælder bitre Taarer over sin Vilde Ungdom og giver sig pludselig til at bygge Hus og sætte Bo. Og den graver sig dybt ned i Sandet og henlever der et daadløst Fangeliv, indtil den en Dag dør av Ælde og Samvittighedsnag.

Men de derhjemme kan ikke engang lignedes med Eremitkrebsen, thi hvor mange af dem har haft Ungdom, der er værd at grømme sig over! (151-52)

At samene skulle ha de "flyende, skiftende Nordlys's Natur i sig," kan selvsagt betraktes som uttrykk for tidens stereotypiske oppfatninger av naturfolk som barnlig ustadige av sinn. Men nordlysbildet henspiller kanskje mer direkte på "Fjældlappernes" nomadisme, og i den betydningen speiler denne tropen en spesiell form for ustadighet som rører ved en dypt personlig lengsel i Rasmussen: hans ønske

om å komme bort fra et stivnet, konvensjonelt, urbant liv. Med sin flammende omskiftelighet blir nordlysene for ham et symbol på samenes – det omflakkende nomadefolkets – frihet, deres liv uten grenser og skott. Det ligger en grad av ydmykhet i innrømmelsen av at han i denne verdenen forblir en fremmed, overveldet av nordlyset hemmeligheter og villmarkens gåter som samene kjenner seg hjemme i.

Men samfunnet "derhjemme" er på den annen side en verden han ikke har noe som helst ønske om å identifisere seg med, symbolisert ved eremittkrepsen, sterkt antropomorfisert, som først lever fritt i havet en kort periode, men deretter overveldes av fornuft, angrer sin ville ungdom og trekker seg tilbake til sitt trygge fengsel i sanden. Kontrasten mellom bofasthet og eventyrlyst, fornuft og villhet, fengsel og frihet er grunnleggende motsetninger hos Rasmussen og forklarer hans dragning mot samenes liv. At han attpåtil trekker sammenligningen med eremittkreps tilbake fordi "de derhjemme" ikke engang har vært frie i sin ungdom, er for ham den siste spiker i den dansk-europeiske sivilisasjonens kiste.

Boka ender som nevnt ikke med Rasmussens retur til det industrialiserte Malmberget og Gällivare, den slutter i stedet med at Rasmussen en tidlig morgen tar farvel med Swonni på boplassen med et siste ønske: "Blott I faar Lov at beholde jeres Ødemarker!" (153). At hans narrativ slutter med en positiv visjon og et ønske som kommer nær en besvergelse, må sies i en viss grad å modifisere dommedagsprofetien som boka åpnet med. Idet solen står opp, dyppes tretoppene i rødt, og skiene hans

fløj hen over de hvide Marker og bar mig i flyvende Flugt længere og længere bort fra Teltene; det var virkelig, som om jeg flygtede. Det greb mig. Og ligesom for at berolige mig, reiste en Tanke sig i min Hjerne:

Nomade! – Ja, Nomade! Men ikke blot i Lapmarken, nej over den hele Verden! (154)

Først blir Rasmussen tydeligvis bekymret fordi han opplever situasjonen som om han rømmer sin vei, men så roer han seg med en plutselig strøtanke: Han er slett ikke på vei til et begivenhetsløst, konvensjonelt fangeliv, men til en tilværelse som Nomade "over den hele Verden". Denne siste setningen i boka er jo faktisk sannspådd. For det var nettopp det Rasmussen gjorde resten av sin levetid: Nesten som en flyttsame trakk han stadig fram og tilbake mellom et liv blant naturfolk i nord og en tilværelse i Danmark i sør.

I denne artikkelen har jeg prøvd å vise at Rasmussens *Lapland* er en bok fylt av indre spenninger der Rasmussen på den ene siden ser samene som lunefulle og "forkvaklede Naturbørn" og på den andre siden som frie, misunnelsesverdige mennesker. Dette kan kanskje tilbakeføres til fundamentale kulturelle, stereotype dikotomier: Den førstnevnte oppfatningen er mest forbundet med århundreskiftets vitenskapelige syn på naturfolkene, og den andre fortolkningen stammer hovedsakelig fra den sentimentale og romantiske forestillingen om "de edle ville". Samtidig har jeg prøvd å vise at Rasmussens levende og umiddelbare skildringer av sine direkte opplevelser av flyttsamenes tilværelse likevel åpner for egne, subjektive og ikke-konforme oppfatninger, tanker som er dypt forbundet med hans higen etter et mer opprinnelig og mindre konvensjonelt levevis i en vinterlig verden. Rasmussens

dragning til naturfolkenes kultur var ikke uttrykk for noen romantisk diletantisme. Det var en dyp lengsel som ble selve drivkraften bak et enormt omfattende og banebrytende livsverk som *Lapland* representerer den spede begynnelsen på.

Litteratur

- Barfoed, Niels. 2011. *Manden bag helten: Knud Rasmussen på nært hold*. København: Gyldendal.
- Birket-Smith, Kai. 1941. *Kulturens Veje*. Bind 1. København: Jespersen og Pios Forlag.
- Collinder, Björn. 1932. *Lapparna. Deres kultur och arbetsliv*. Stockholm: Albert Bonniers.
- Forchhammer, Ellen. 1979. *Kære Knud: Kredsen omkring den unge Knud Rasmussen*. København: Wøldike
- Gjessing, Guttorm. 1973. "Læstadianismen som nasjonal frigjøringsrørsle." *Norge i Sameland*. Oslo: Gyldendal. 78-100.
- Kirsten Hastrup. 2010. *Vinterens hjerte. Knud Rasmussen og hans tid*. København: Gads forlag.
- Hætta, Odd Mathis. 1994. *Samene. Historie - kultur – samfunn*. Oslo: Grøndahl og Dreyer.
- Mathisen, Stein R. 2004. "Hegemonic Representations of Sámi Culture: From Narratives of Noble Savages to Discourses on Ecological Sámi". *Creating Diversities: Folklore, Religion and the Politics of Heritage*. Red. Anna-Leena Siikala, Barbro Klein og Stein R. Mathisen. Helsinki: Finnish Literature Society. 17-30.
- Rasmussen, Knud. 1901. *Dagbog fra rejse til Lapland 1901*, bd. 1 og bd. 2. Håndskrift. Det Kongelige Bibliotek (Danmarks Nationalbibliotek og Københavns Universitetsbibliotek). http://www.kb.dk/da/nb/materialer/haandskrifter/HA/e-mss/knud_rasmussen/index.html#1.
- Rasmussen, Knud. 1906. *Dagbog fra rejse til Lapland 1906*. Håndskrift. Det Kongelige Bibliotek (Danmarks Nationalbibliotek og Københavns Universitetsbibliotek). http://www.kb.dk/da/nb/materialer/haandskrifter/HA/e-mss/knud_rasmussen/knud_rasmussen/knud_rasmussen_1906.html.
- Rasmussen, Knud. 1905. "Episoder fra Vinterlivet i Lappmarken." *Svenska Turistföreningens Årsskrift* (1905): 128-38.
- Rasmussen, Knud. 1907. *Lapland*. København: Gyldendalske Boghandel.
- Rasmussen, Knud. 1920. "Tanker om Grønlanderne i Fortid og Fremtid." *Danmarksposten*, januar 1920: 19-20.
- Tromholt, Sophus. 1885. *Under Nordlysets Straaler. Skildringer fra Lappernes Land*. København: Gyldendalske Boghandel
- Turi, Johan. 1910. *Muittalus samid birra / En bog om lappernes liv*, med dansk oversettelse av Emilie Demant. Turis verk ble utgitt i 2011 i norsk oversettelse ved Harald O. Lindbach med tittelen *Min bok om samene* (Karasjok: ČálliidLágáduš).

Fredrik Chr. Brøgger er professor emeritus ved Universitetet i Tromsø. Mesteparten av hans arbeider har dreid seg om amerikansk litteratur og kultur. I de seneste årene har hans forskning fokusert på “nature writing”, økokritikk og arktiske studier, hvilket har resultert i artikler om verker av amerikanske romantiske forfattere så vel som av Ernest Hemingway, William Faulkner, John Dos Passos, Knut Hamsun, Robinson Jeffers, Gary Snyder, Annie Dillard, Barry Lopez, Aritha van Herk, John Moss og Knud Rasmussen. E-post: Fredrik.Brogger@uit.no.

Abstract: This article focuses on the portrayal of reindeer Sami in the Danish explorer Knud Rasmussen's early book *Lapland* from 1907, a work that has received relatively little attention in Rasmussen scholarship. His characterizations of the Sami reflect conventional, paternalistic ideas of race and culture at the turn of the century as well as romantic-sentimental conceptions of indigenous peoples as noble savages. Rasmussen is a lively storyteller, however, and the immediacy and vividness of his depictions simultaneously open up for perspectives that, at least partly, serve to undermine traditional stereotypes. If read closely, Rasmussen's narrative evinces clear tensions between its conventional generalizations about the reindeer Sami as an indigenous people and the direct, phenomenological descriptions that are the products of Rasmussen's actual encounter with them. At the same time his instinctive sympathy for the Sami is enlarged by his own, deeply personal yearning for a life style and culture grounded in Northern cold and winter, which he encountered growing up in Greenland and which runs like a leitmotif through all his writing.

Keywords: Knud Rasmussen, Lapland, Sami, Arctic.